

Ortak Sûre İsimleri

Hikmet KOÇYİĞİT*

Özet

Kur'ân sûrelerinin her birinin özel ismi vardır. Bunun yanı sıra birden çok sûre, ortak bir isimle de adlandırılmıştır. Birden çok sûrenin ortak bir isimle adlandırılması sûreler arasındaki çeşitli benzerlikten kaynaklanmaktadır. Bu tür adlandırma ilk defa Hz. Peygamber tarafından yapılmış, daha sonra bir kısım âlimlerin içtihadıyla genişletilmiştir. İşte bu makalede söz konusu ortak sûre isimleri tespit edilip bir araya getirilmeye çalışılmış ve tarafımızdan birkaç ilavede bulunulmuştur.

Abstract

The Names of Corporate Surah

Each sûra of the Qoran has a special name. The reason of calling more than one sûrah by a corporate name derives from some similarities between them. This kind of calling was firstly used by the Prophet Muhammad, after that it was commonly used and varied by some other scholars with the help of their own point of views. In this study it was tried to find out and collected the common sûrah names and a few addition was made by us.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, sûre, isim, ortak isim, âlim.

Key Words: Qoran, sûrah, name, corporative name, scholar.

* Yrd.Doç.Dr., Kafkas Ü. İlahiyat Fakültesi, hikmet_0216@hotmail.com

Giriş

Kur'ân-ı Azîm yüz on dört sûreden oluşmaktadır. Âlimlere göre Kur'ân'ın sûrelere bölünüp bu sûrelere isim verilmesinin bazı hikmetleri vardır. Bu hikmetlerin bir kısmı şöyle sıralanabilir: a) Kur'ân'ı öğrenmeye ve ezberlemeye kolaylık sağlamak ve teşvik etmek. Eğer Kur'ân tek kalıp halinde olsaydı onu ezberlemek sıkıntılı, öğrenmek ise zor olurdu. b) Sûrenin konusunu ve hedeflerini göstermek. Zira her sûrenin kendine özgü konusu belirli hedefleri vardır. Örneğin Yûsuf Sûresi Hz. Yûsuf'un hayat hikâyesini anlatır. Tevbe Sûresi ise münafıklardan bahseder ve onların gizli hallerini deşifre eder. c) Sûrenin uzun olmasının i'câz ve meydan okumak için şart olmadığına dikkat çekmek. Çünkü mesela Kevser Sûresi üç ayettir fakat Bakara Sûresi'nin i'câzı kadar mucizedir. d) Çocukların kısa sûrelerden uzun sûrelere doğru öğrenmeleri için bir tedricilik sağlamak. Bu durum Allah'ın kullarına Kur'ân'ı ezberleme ve yazmada sağladığı bir kolaylıktır. e) Kitap kendi içerisinde çeşitli bölümler, kategoriler ihtiva ettiğinde daha güzel olmakta ve tek kalıp halinde olmaktan daha elverişli bir hale gelmektedir. Bu yüzden Kur'ân da kendi içerisinde sûrelere ayrılmıştır. f) Kur'ân'ın sûrelere ayrılmasının bir sebebi de Kur'ân okuyucusunun bir sûreyi veya cüzü hatmettiğinde daha hevesli bir şekilde okumaya devam etmesini sağlamaktır.¹

Kur'ân sûrelerinin tek tek ismi olduğu gibi bazı sûreler bir grup yapıp ortak bir isimle de adlandırılmıştır. Bazı âlimlere göre Kur'ân'da yer alan yüz on dört sûrenin isimleri Hz. Peygamber zamanında biliniyordu. Çünkü Kur'ân'dan herhangi bir şey nâzil olduğunda Hz. Peygamber kâtipleri çağırıyor ve bunları içinde şunların şunların zikredildiği sûrenin içine yazınız diyordu.² Keza birden fazla sûrenin ortak bir isimle adlandırılmasının da ilk defa Hz. Peygamber tarafından yapıldığı konuyla ilgili çeşitli hadislerden anlaşılmaktadır.

Birden fazla sûreye ortak bir isim verilmesi sûreler arasındaki muhtelif benzerliklerden kaynaklanmaktadır. Çünkü bazı sûrelerin gerek hurûf-ı mukattaası, gerek içerikleri, gerekse fasılaları ve ayet sayıları birbirine benzemekte ve birbirini çağrıştırmaktadır. İşte bu benzerlik bu sûrelere ortak isim vermeye imkân tanımıştır. Örneğin ilk kelimesi s-b-h kökü ile başlayan sûreler bir grup yapılırken, fasılaları benzerlik gösteren Tâhâ, Necm, Meâric, Nâziât, Abese, A'lâ,

¹ Fehd b. Abdurrahmân b. Süleymân er-Rûmî, *Dirasâtun fî Ulûmi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Riyâd 1999, s. 112 vd. Ayrıca bkz. Bedruddîn Muhammed Abdullah ez-Zerkeşi, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1988, I, 333-335; Ahmed b. Mustafa Taşkôprizâde, *Miftâhu's-Saâde ve Mesâbihü's-Seyâde fî Mevdûâti'l-Ulûm*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1985, II, 358.

² Zerkeşi, *el-Burhân*, I,296;Ġanim Kaddurî el-Hemed, *Muhadârat fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru İmâr, Ummân 2003, s. 87.

Kiyâmet, Nâziât, Şems, Leyl, Duhâ ve Alak Sûreleri ise kendi içinde bir grup yapılmıştır.

Birden fazla sûreye bir tane değil bazen birkaç tane ortak isim verildiği de olmuştur. Mesela “Hâ-mîm” hurûf-ı mukattaası ile başlayan yedi sûre, “Havâmîm”, “Arâis”, “Lübâbu’l-Kur’ân”, “Ravdâtu Demisât” şeklinde adlandırılmıştır. Ayrıca bazı isimler ayrı ayrı sûre gruplarının ortak ismi olabilmıştır. Örneğin “Lübâbu’l-Kur’ân” hem Hâmîmlere hem de Mufassallara; “Mukaşkışitân” ise hem İhlâs ve Kâfirûn hem de Felak ve Nâs Sûrelerine ortak isim olarak verilmiştir.

Sûrelere verilen ortak isimlerin bir kısmı tevkifi olup Hz. Peygamber’in hadislerinde yer almaktadır. Diğer bir kısmı ise içtihadî niteliktedir. Öte yandan sûrelere verilen ortak isimlerin bir bölümünün onlara yakıştırılan lakap cinsinden olduğunu da belirtmeliyiz.

Sûrelerin Ortak Bir İsimle Adlandırılması

Birden fazla sûreye verilen ortak isimlerde söz konusu sûrelerin değişik açılardan tavsif edilerek adlandırılması dikkat çekmektedir. Bu meyanda bir kısım âlimler Kur’ân’ın meydanları, bağları, sarayları, gelin-güveylere, ipek kumaşları, bahçe ve bostanları olduğunu söylemiştir. Buna göre “Mîm”ler yani “Elif-lâm-mîm” ile başlayan sûreler meydanları, “Râ”lar bostanları, “Ha”lar (el-Hamd) ile başlayan sûreler sarayları, “Müsebbihât” Kur’ân’ın gelin-güveylere, “Hâmîm”ler Kur’ân’ın ipek kumaşları, Mufassal Sûreler ise bahçelerdir. Diğer sûreler de bunlar gibidir. Çünkü Kur’ân okuyan, bahçelerde, kırlarda gezintiye çıkmış, gelin-güveyiyi görmüş, ipek kumaşlar giymiş, ihtişamlı odalarda oturmuştur. Böylece daldığı zevku safadan dolayı başka şeyleri düşünmez olmuş, kalbinden başka şeyler silinmiş, fikri dağılmaktan kurtulmuştur.³ Bu açıklamadan anlaşıldığına göre âlimler, sûrelerin güzelliğini ve manevî atmosferini serdetmek için bu tarz ortak isimler vermişlerdir.

Bazı sûreler faziletine binaen Kur’ân’ın tamamını okuyamayan kişiler için ortak isimle gruplandırılmış ve okunmaları Hz. Peygamber’in hadislerinde tavsiye edilmiştir. Söz gelimi Felak ve Nâs Sûrelerinden müteşekkil Muavvizeteyn veya İhlâs, Felak ve Nâs Sûrelerinden mürekkep Muavvizât ya da s-b-h kökünden müştak kelimelerle başlayan ve Müsebbihât diye adlandırılan sûreler grubu bu türdendir. Bu sûre grupları Kur’ân’ı hatmedemeyen kişiler için kestirme bir yol olarak gösterilmiş ve her halükarda Müslümanların Kur’ân ile bağları sıcak tutulmaya çalışılmıştır.

Tespit edebildiğimiz ortak sûre isimlerini alfabetik olarak şöyle sıralayabiliriz:

³ Ebû Hâmid el-Gazâlî , *İhyâu Ulûmiddîn*, Dâru’s-Şuab,ts., III, 510;Zerkeşi, *el-Burhân*, I, 536.

Arâis: (عرائس)

“Arâis”, “Arûs” kelimesinin çoğuludur. “Arûs” hem erkek hem de kadın için kullanılır. Çünkü erkek ve kadın her biri diğerinin eşidir. “Arûs” aynı zamanda erkeğin kadınıla zifafa girmesini anlatır.⁴ Buna göre “Arûs” gelin-güvey anlamına gelmektedir. Bir rivayette Hâmîmler⁵ ile başlayan sûreler “Arâis” olarak adlandırılmıştır.⁶ Gelin-güvey anlamına gelen “Arûs”, neticede gelin-güveyin güzelliğini ve parlaklığını ifade eder. Bu yüzden Hâmîm ile başlayan sûrelerin “Arâis” şeklinde adlandırılması bu sûrelerin taşıdığı güzelliğe ve göz alıcılığa dikkat çekmektedir.

Arâisu'l-Kur'ân: (عرائس القرآن)

“Kur'ân'ın gelin-güveyle” anlamına gelen bu terkip s-b-h kökünden gelen fiillerle başlayan sûreleri ihtiva etmektedir. Söz konusu sûreler yedi tanedir: 1-İsrâ, 2-Hadîd, 3-Haşr, 4-Saf, 5-Cuma, 6-Teğâbun, 7-A'lâ Süresi'dir.”⁷ Bu sûrelerin diğer ortak adı ise “Müsebbihât”tır. Ancak “Arâis” ifadesi hem Hâmîmler için hem de Müsebbihât sûreleri için kullanılmıştır.

Besâtînu'l-Kur'ân: (بساتين القرآن)

“Besâtîn” kelimesinin tekili “Bostan”dır ve “bahçe” demektir.⁸ Bostan kelimesi Türkçe'de “sebze bahçesi”⁹ gibi bir anlama gelmektedir. Buna göre hem bir besin kaynağına hem de ruhu terapi etme özelliğine sahiptir. Âlimlere göre Besâtînu'l-Kur'ân elif-lâm-râ ile başlayan sûreler olup “Yûnus, Hûd, Yûsuf, İbrâhîm ve Hicr Sûrelerini”¹⁰ kapsamaktadır. Bu sûrelere elif-lâm-mîm-râ ile başlayan Ra'd Süresi

⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Dâru'l-Meârif, ts., IV, 2879.

⁵ Bunlar “Hâmîm” mukattaa harfleriyle başlayan yedi sûredir. Bu sûreler resmî Mushaf tertibinde ard arda sıralanmış olup isimleri 1-Mümin, 2-Fussilet, 3-Şûrâ, 4-Zuhruf, 5-Duhân, 6-Câsiye, 7-Ahkâf Süresi'dir.

⁶ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrrahmân b. Fadl b. Behrâm ed- Dârimî, *es-Sunenu'd- Dârimî*, (thk. Hüseyin Selim Esed), Dâru'l-Muğni, Riyâd 2000, Fedâilu'l-Kur'ân, 22 (3465); Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm el-Herevî, *Kitâbu Fedâilu'l-Kur'ân*, Dâru İbn Kesir, Dimeşk ts., s.255; Ebû Bekr Abdillâh b. Muhammed b. İbrâhîm İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, (thk. Hamed b. Abdillâh el-Cum'e), Mektebetu'r-Rûşd, Riyâd 2004, Fedâilu'l-Kur'ân, 68 (30792).

⁷ Ali b. Muhammed es-Şehâvî, *Cemâlu'l-Kurrâ ve Kemâlu'l-İkrâ*, (thk: Ali Hüseyin Bevvâb) Mektebetu't-Turâs, Mekke 1987, I,35; İbrâhîm Muhammed el-Ceremî, *Mu'cemu Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kalem, Dimeşk 2001, s. 192.

⁸ İbn Manzûr, *Lisân*, I, 279.

⁹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2010, s. 126.

¹⁰ es-Şehâvî, *Cemâlu'l-Kurrâ*, I, 35; Ceremî, *Mu'cemu Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 73.

dâhil edilmemiştir. Bunun sebebi muhtemelen Ra'd Sûresi'nde diğerlerinden fazla olarak "mîm" mukattaa harfinin yer almasıdır.

Deyâbicu'l-Kur'ân: (ديابج القرآن)

Bazı rivayetlerde "Hâmîmler" "Kur'ân'ın deyâbîci" olarak adlandırılmaktadır.¹¹ "Deyâbic" kelimesinin türediği d-b-c kökü "nakışlamak, süslemek" anlamına gelir. "Deyâbic" kelimesinin tekili olan ve hadiste geçen "dibâc" ise ipekten (ibrişimden) yapılmış giysi demektir.¹² İbn Mesûd'dan (ö.32/652) gelen nakle göre "Havâmîm "dibâcu'l-Kur'ân'dır."¹³ Yani Kur'ân'ın ipeğidir. İpek, kumaş türünün en kalitesini ve gösterişlisini ifade etmesi bakımından Hâmîmlerin buna teşbih edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca d-b-c kök anlamından yola çıkarsak Hâmîmlerin Kur'ân'ı süsleyen sûreler olduğunu söyleyebiliriz. Bazı âlimlere göre Hâmîmlere "Deyâbicu'l-Kur'ân" denmesinin sebebi ahkâmı içermeyip sadece öğütlere, kısıtlamalara ve ahirete ilişkin mevzulara yoğunlaşmasındandır. Bu anlamda Hz. Peygamber: "Kur'ân'da Hâmîmlerin durumu, elbisede ipeğin durumu gibidir"¹⁴ buyurmuştur.

El-Erbeu'z-Zühr: (الاربع الزهر)

Bunlar Kıyâme, Mutaffifin, Beled ve Hümeze Sûreleridir.¹⁵ Bu isimlendirme kıraat imamlarının tasnifine dayanmaktadır. Kıraat imamları arasında bir sûreden diğerine geçişte bismelenin okunup okunmayacağı konusunda tartışma vardır. Abdullah b. Kesir, Kâlun, Âsım b. Bedhele, Ali b. Hamza el-Kisâi ve Ebû Ca'fer el-Kârî, Enfâl ile Tevbe Sûresi'nin arası istisna edilirse, kıraat esnasında iki sûre arasını -Mushaf'ın hattına ve sûrelerin başlarında yer alan besmeleleri âyet kabul edenlerin görüşüne uyarak- besmele ile ayırmaktadırlar. Besmeleyi başında bulunduğu sûreden bir âyet kabul etmeyen Ham-

¹¹ Zerkeşi, *el-Burhân* I, 536; Ebû Abdillâh Muhammed b. Eyyüb ed-Dureysi, *Fedâilu'l-Kur'ân*, Dârü'l-Fikr, (Thk. Urve Bedir), Dimeşk 1987, Hadis No: 302, 328; Celâleddin Abdurrahman Ebû Bekr es-Suyûtî, *Câmiu'l-Ehâdis*, Dârü'l-Fikr, Beyrût 1994, XII, 231, (Hadis No: 11811).

¹² İbn Manzûr, *Lisân*, II, 1316.

¹³ Alâuddin Ali el Muttakî b. Hüsâmeddin el-Hindî, *Kenzu'l-Ummâl fi Suneni'l-Ekvâl ve'l-Efal*, Müessetü'r-Risale, Beyrût ts., I, 579 (Hadis No:2622); el-Herevî, *Kitâbu Fedâili'l-Kur'ân*, s.255; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin, *el-Câmiu'li Şuabi'l-İmân*, Mektebetu'r-Rüşd, Riyâd 2003, Tazimü'l-Kur'ân, 2243; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, Fedâilu'l-Kur'ân, 68 (30791); Dureysi, *Fedâilu'l-Kur'ân*, 302.

¹⁴ Muhammed Abdülhak b. Ğâlib İbn Atiyye, *el Muharreru'l-Veciz fi Tefsiri'l-Kitâbi'l-Aziz*, Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 2001, IV, 545.

¹⁵ Ceremî, *Mu'cemu Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 44.

za b. Habîb ve ona tabi olanlar ise Kur’ân-ı Kerîm’in tamamını tek bir sûre gibi düşünerek sûrelerin arasını birleştirmişlerdir. Ne var ki bu ihtilâflar Kur’ân-ı Kerîm’in tertibine göre sûrelerin sırasıyla okunması halinde, yani bir sûrenin sonundan onu takip eden sûreye geçerken söz konusudur.¹⁶ Bununla beraber İbn Âmir (ö.118/736), Verş (ö.197/813) ve Ebû Amr (ö.154/771) gibi bir kısım kıraat imam ve râvisi diğer sûrelerden farklı olarak Kıyâme, Mutaffifîn, Beled ve Hümeze Sûrelerinin başında besmele okumayı tercih edip, besmeleyi okumaksızın kendilerinden önceki sûreye bitişirmeyi hoş karşılamamışlardır. Bu sûrelere “ışık saçan, aydınlatan” anlamına gelen “ez-Zühr” denilmiştir. Böylece ilim ehli arasında bu dört sûrenin durumu meşhur olduğu için “ez-Zühr” tabiriyle onlardan kinaye yapılmış onların isimlerini tekrar söylemeye ihtiyaç kalmamıştır.¹⁷ Kıscası besmelenin şaşasından ve besmeleyle okunması tercih edildiğinden ötürü bu sûrelere “ez-Zühr” ismi uygun görülmüştür.

انن(القر): El-Karâin:

“Karâin” “eş, zevce”¹⁸ anlamına gelen “karîne” kelimesinin çoğuludur. Bu yönüyle yakınlık, eş ve benzerlik anlamlarını havidir. Tefsir ıstılahında ayet sayıları birbirine yakın ve benzer olan sûrelerin ortak ismidir. Hafs rivayetine göre ayet sayıları birbirine eşit olan sûrelere “el-Karâin” denilmektedir. Mesela Fatiha- Mâûn:7 ayet; Enfâl- Zümer: 75 ayet; Yûsuf-İsrâ: 111 ayet; İbrâhîm-Nûn-Hâkka: 52 ayet; Hac-Rahmân:78 ayet; Kasas-Sâd:88 ayet; Rûm-Zariyât:60 ayet; Secde-Mülk- Fecr: 30 ayet; Sebe- Fussilet:54 ayet; Fâtır-Kâf: 45 ayet; Fetih-Hadîd-Tekvîr: 29 ayet; Hucurât-Teğâbun:18 ayet; Mücâdele-Burûc: 22 ayet; Cuma-Münâfıkûn-Saff-Âdiyât-Kâria: 11 ayet; Talâk-Tahrîm:12 ayet; Nûh-Cin: 28 ayet; Müzzemmil-Amme:20 ayet; İnfîtâr-A’lâ-Alak: 19 ayet; İnşirâh-Tîn-Beyyine-Zelzele-Tekâsür:8 ayet; Kadr-Fil-Tebbet-Felak: 5 ayet; Asr-Kevser-Nasr: 3 ayet; Kureyş-İhlâs: 4 ayet; Kâfirûn-Nâs: 6 ayet.¹⁹ Ancak bu sûreler içerisinde Saff Sûresi’nin 11 değil 14 ayet, Ammenin ise 20 değil 40 ayete sahip olduğu dikkat çekmektedir.

الحواميم: Havâmîm:

Ortak isimli sûreler içinde en fazla ismi olan Havâmîmdir. “Havâmîm” “Hâ-mîm” ifadesinin çoğulu olup “Hâ-mîmler” anlamını

¹⁶ Suat Yıldırım, “Besmele”, *DİA*, İstanbul 1992, V, 530 vd.

¹⁷ Abdurrahmân b. İsmail b. İbrâhîm Ebû Şâme ed-Dimeşkî, *İbrâzu’l-Meânî min Hirzi’l-Emânî*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, ts., s. 67.

¹⁸ İbn Manzûr, *Lisân*, V, 3612.

¹⁹ Ceremî, *Mu’cemu Ulûmi’l-Kur’ân*, s. 222 vd.

taşımaktadır. Bu sûreler Kur'ân'ın 40-46. sûreleri olup yedi tanedirler. Bunlar sırasıyla 1-Mümin, 2-Fussilet, 3-Şûrâ, 4-Zuhruf, 5-Duhân, 6-Câsiye, 7-Ahkâf Sûreleridir. Zeccâc (ö.311/923), Hâmîmlerin hepsinin Mekke döneminde indiğini belirtir. İbn Kuteybe (ö.276/889) ise Hâmîm'in Allah'ın isimlerinden olduğunu bu nedenle bu sûrelere Allah'a izafetle şerefine ve faziletine binaen "Allah'ın Sûresi" dendiğini nakleder. Tıpkı "beytullah" ve "naketullah" ifadeleri gibi. Öte yandan Ebû Mansûr el-Lüğavî: "Her kim ben "Havâmîmi" okudum derse yanlış demiş olacağını belirtir. Çünkü Araplarda böyle bir kullanım yoktur. Doğrusu "Âl-i Hâmîmi" okudum demek olmalıdır.²⁰ "Âl-i Hâmîm", "Hâmîm ailesi" demektir ve aile kavramı aslında bir onur ifade eder.²¹ Bizim toplumumuzda bu sûrelere *Hâmîmler* denmektedir. Bunları bazı kaynaklar *Hâmîmât* şeklinde tesmiye etmektedirler.²² Hâmîmlerin ortak isimleri genel itibariyle hadislerde geçtiği için tevkîfî karakterdedir.

Hûd ve Kardeşleri: (هود و اخواتها)

"Hûd ve Kardeşleri" ifadesi Hz. Peygamber'in yaptığı bir adlandırmadır. Hz. Peygamber konuyla ilgili şöyle buyurmaktadır: "*Hûd ve kardeşleri beni kocalttı. Yani Vâkı'a, Hâkka, Tekvîr Sûreleri*" veya "*Vâkı'a; Mürselât, Nebe, Tekvîr Sûreleri*". Hz. Enes'den gelen bir başka rivayette "*Vâkı'a, Kâria, Hâkka, Tekvîr ve Meâric Sûreleri*"²³ veya "*Vâkıa, Kuyâme, Mürselât, Tekvîr, İnşikak ve İnfitâr Sûreleri*."²⁴ Görüldüğü üzere Hûd Sûresi'nin kardeşleri, rivayetlerde değişiklik göstermekte ve bu farklı rivayetleri bir araya getirdiğimizde *Vâkı'a, Hâkka, Kuyâme Mürselât, Nebe, Tekvîr, İnşikak, İnfitâr ve Kâria* olmak üzere toplam dokuz sûre olmaktadır. Kurtûbî (ö.671/1273) Hûd Sûresi'nin kardeşleri sadedinde *Hâkka, Meâric, Tekvîr ve Kâria Sûrelerini* zikreder ve "bu sûreler okunduğunda ariflerin kalpleri adeta Allah'ın saltanatını ve gücünü keşfeder. Bu yüzden nefislerdeki gaflet yok olur ve saç baş ağarır" şeklinde bir açıklama yapar. Bir rivayete göre Hz. Peygamber'i kocaltan Hûd Sûresi'nin 112. ayetindeki "*emrolunduğun gibi dosdoğru ol*" emridir.²⁵ Yani Allah'ın emrine yapışmada dosdoğ-

²⁰ Ebû'l-Ferec Cemâleddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr Fi İlmi't-Tefsîr*, 3. bs., Mektebetu'l-İslâmî, 1984, VII,204 vd. Ayrıca bkz. el-Herevî, *Kitâbu Fedâilü'l-Kur'ân*, s. 255.

²¹ Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't Tenvîr*, Tunus 1984, XIV, 76.

²² Bahâuddîn Hurremsâhî, *Kur'ân Bilimi*, (çev. Hasan Almas), İhtar Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 264.

²³ el-Hindî, *Kenzu'l-Ummâl*, I,573 (Hadis No:2588, 2589, 2591).

²⁴ Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'anî, *Musannaf*, Mektebetu'l-İslâmî, Beyrût 1983, Fedâilü'l-Kur'ân, III, (Hadis No: 5997).

²⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b.Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtûbî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Müessesetu'r-Risâle, Beyrût 2006, XI, 64.

ru ol... Abdurrahmân es-Sülemî'nin (ö.412/1021) dediğine göre, Ebû Ali eş-Şebuvî Hz. Peygamber'i rüyasında görmüş ve "Ya Resulallah senden 'Hûd beni kocalttı' dediğiniz rivayet edilmektedir" diye sormuştur. Hz. Peygamber de "evet" demiştir. Bunun üzerine Ebû Ali eş-Şebuvî: "Hûd Sûresi'nde seni kocaltan şey nedir? Peygamberlerin kıssaları ve ümmetlerin helaki mi?" diye sormuştur. Hz Peygamber ise "Hayır, beni 'emrolunduğun gibi dosdoğru ol' ayeti kocalttı" buyurmuştur.²⁶ Beydâvî'ye (ö.685/1286) göre istikamet (dosdoğru olmak), akli teşbih ve ta'til (Allah'ın tüm sıfatlarını inkâr etme) gibi her iki uçtan korumayı, inancı ve vahyi indiği üzere tebliğ etmeği, hükümleri açıklamayı, ifrat ve tefrite kaçmadan ibadet görevlerini yerine getirmeyi içerir ki bunlar da gerçekten son derece zor olan hususlardır. Bu yüzden Hz. Peygamber "Hûd beni kocalttı" buyurmuştur.²⁷ Hem Hûd Sûresi hem de kardeşleri olarak zikredilen dokuz sûrenin tamamı Mekkîdir ve bunların hepsi Kur'an'ın ana konuları olan Tevhid, iman ve ölüm sonrasına ilişkin beyanlar içermektedir.

İhlâseyn: (اخلاصين)

"İki İhlâs" anlamına gelen "İhlâseyn", Kâfirûn ve İhlâs Sûrelerinin ortak adıdır.²⁸ Elmalılı'nın (1877-1942) kaydettiğine göre İbn Ömer ve Hz. Aişe'den gelen rivayette Kâfirûn ve İhlâs Sûreleri "İhlâseyn" olarak adlandırılmıştır.²⁹ Fakat bu rivayetin kaynağı bulunamamıştır.³⁰ Kur'an'ın temel konularının başında gelen Tevhid ve iman, âlimler tarafından sûrelerin salt içeriğinde de aranmış ve bunun neticesinde temel vurguları Allah'ın birliğine iman olması münâsebetiyle İhlâs ve Kâfirûn Sûrelerine bu ortak isim³¹ verilmiştir. Bu bağlamda bir rivayette Kâfirûn Sûresi'nin insanı şirkten uzaklaştırdığı belirtilmiştir.³² Dolayısıyla bu iki sûre muhteva olarak sadece Allah'ı ve Allah'a iman etmeyi anlatıp insanı her türlü şirkten arındırdığı için bunlara "İhlâseyn" ismi uygun görülmüştür.

²⁶ Kurtûbî, *el-Câmi'*, XI, 225.

²⁷ Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Tevîl*, Dersâadet, İstanbul ts., I, 472.

²⁸ Abdülhamid Birşık, "Sûre", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVII, 539.

²⁹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Kitabevi, İstanbul 1971, IX, 6216.

³⁰ Bestami Gözalan, *Elmalılı Tefsirindeki Hadislerin Tahriri (VII, VIII ve IX. ciltler)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2007, s. 207.

³¹ Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, MÜİFV Yayınları, İstanbul 2009, s.106.

³² Dârimî, *Sunen*, Fedâilü'l Kur'an 23 (3469); Muhammed b. Abdillâh el-Hatîb et-Tebrizî, *Mişkâtü'l-Mesâbih*, Mektebetü'l-İslâmî, Dimeşk 1979, Fedâilü'l-Kur'an, 53 (2161); Neysâbü'rî, *el-Müstedrek*, Fedâilü'l-Kur'an, 2129.

Karîneteyn: (القرنيتين)

Karîneteyn “karîne” kelimesinin tesniyesi olup “bir şeyi başka bir şeye bağlamak”³³ anlamını taşımaktadır. Söylendiğine göre “Karîneteyn” “Enfâl ve Berâe Sürelerinin Hz. Peygamber dönemindeki ortak adıdır.³⁴ Konuyla ilgili Hz. Osman şöyle diyor: “Bu iki sûreye Hz. Peygamber döneminde “Karîneteyn” adı verilmişti. Çünkü bu iki sûre birbirine bitişik vaziyette idi. Ben de aralarına besmeleyi yazmadım.”³⁵ O halde bu iki sûreye “Karîneteyn” denmesi aralarının besmeleyle açılmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Öte yandan bir rivayete göre “Karîneteyn” Hz. Peygamber’in bir rekâtta birbiri ardınca okuduğu iki sûreyi de ifade etmektedir. İbn Mesûd’un naklettiğine göre Hz. Peygamber Mufassal Sürelerin ilki olan Rahmân Süresi’nden itibaren iki sûreyi birbirine bitişik biçimde peş peşe okuyordu.³⁶ İşte bu okuma şekline de “Karîneteyn” dendiği anlaşılmaktadır.

Kavâri’u’l-Kur’ân: (قوارع القرآن)

“Kavâri” “kari” kelimesinin çoğuludur. K-r-a’ kökünden türeyen bu kelime “bir şeye vurmak, sakinleştirmek, uzaklaştırmak” anlamına gelir. Bu manadan olmak üzere insanın cin ve insandan ürktüğünde okuyup emniyet bulduğu Ayete’l-Kürsî, Bakara Süresi’nin son ayetleri ve Yâsîn gibi sûrelere “Kavâri’u’l-Kur’ân” denir. Çünkü bunlar okuyan kişiden korkuyu uzaklaştırır.³⁷ Diğer bir ifadeyle “Kavâri’u’l-Kur’ân” Müslümanın kendisi vasıtasıyla Allah’a sığındığı ve bu sayede korunduğu ayet ve sûrelerdir. Böyle isimlendirilmelerinin sebebi Şeytanı adeta tokmakladığı içindir. Bu sûreler içinde Fatiha, Bakara, Felak ve Nâs, Yâsîn, Mülk, Sâffât Süreleri ile Ayete’l-Kürsî yer almaktadır.³⁸

³³ İbn Manzûr, *Lisân*, V, 3610.

³⁴ es-Sehâvî, *Cemâlu’l-Kurrâ*, I, 34; Ceremî, *Mu’cemu Ulûmi’l-Kur’ân*, s. 224.

³⁵ Münire bintu Muhammed b. Nâsır ed-Düserî, *Esmâu Suveri’l-Kur’ân ve Fedâiluha*, Dâru İbni’l-Cevzi, Beyrût 1426, s. 219 vd.

³⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Müessesu’r-Risâle, Beyrût 1996, VII, 25 (Hadis No: 3910); Ayrıca bkz. Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhakî, *Sunenu’l-Kübrâ*, (Thk. Muhammed Abdulkadir Atâ), Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrût 2003, Kitâbu’s-Salât, 167 (2460).

³⁷ İbn Manzûr, *Lisân*, V, 3597.

³⁸ es-Sehâvî, *Cemâlu’l-Kurrâ*, I,42; Celâleddîn Abdurrahmân Ebû Bekr es-Suyûtî, *el-Itkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrût ts., I, 125; Ceremî, *Mu’cemu Ulûmi’l-Kur’ân*, s. 226.

Kelâkit: : (قَلَابِيت)

“Kul” (de ki) emriyle başlayan beş sûreye verilen ortak isimdir. “Kul” şeklinde başlayan bu sûreler Cin, Kâfirûn, İhlâs, Felak ve Nâs Sûrelerdir. Celâleddin Devvânî'nin (ö. 908/1502) bu sûrelerin tefsirini içeren bir kitabı vardır.³⁹ Bu sûrelere bazı kaynaklarda “Kalâkıl”⁴⁰ bazı kaynaklarda ise “Makulât”⁴¹ adı verilmektedir. Kâfirûn, İhlâs, Felak ve Nâs Sûrelerine ayrıca “Dört Kul”⁴² şeklinde de ad verilmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla böyle bir isimlendirme, sûre başlangıcının ortak bir kelime olması dikkate alınarak yapılmıştır.

Lübâbu'l-Kur'ân: (لباب القرآن)

“Lübâb” bir şeyin özü, en kıymetli kısmı anlamına gelir. Genellikle ceviz ve badem gibi meyvenin, kabuğu atılan içi yenen kısmıdır.⁴³ Buna göre Lübâbu'l-Kur'ân, “Kur'ân'ın özü” demektir. Bunlar “Hâ-mîm” ile başlayan sûrelerdir. Nitekim İbn Abbas'tan (ö.68/687) gelen rivayete göre “*her şeyin bir özü vardır. Kur'ân'ın özü de Hâmîmlerdir.*”⁴⁴ Bu ifade Mufassal Sûreler için de kullanılmıştır. “*her şeyin bir özü vardır. Kur'ân'ın özü de mufassallardır.*”⁴⁵ “Öz” Türkçe'de “bir şeyin en kuvvetli veya kıvamlı bölümü, hülâsa, zübde, ekstr”⁴⁶ gibi anlamlara gelmektedir. O halde Hâmîmler Kur'ân'ın ana mesajını en iyi aksettiren sûreler olmaktadır.

Mekâsıru'l-Kur'ân: (مقاصير القرآن)

“Mekâsır” kelimesi “sahibinden başka kimsenin içeriye giremediği ev” anlamına gelen “maksûre” kelimesinin çoğuludur.⁴⁷ “Mekâsıru'l-Kur'ân” hamd ile başlayan sûreler olup beş tanedir. Fa-

³⁹ Osman Keskiöglü, *Kur'ân-ı Kerim Bilgileri*, TDV Yayınları, Ankara 1993, s. 240.

⁴⁰ Bkz. Birişik, “Sûre”, *DİA*, XXXVII, 539.

⁴¹ Hurremşâhî, *Kur'ân Bilimi*, s. 292-93.

⁴² Hurremşâhî, *Kur'ân Bilimi*, s. 291.

⁴³ İbn Manzûr, *Lisân*, V, 3979.

⁴⁴ Zerkeşi, *el-Burhân*, I,313; Mecdüddin Muhammed b. Yakub Firûzâbâdi, *Besâiru Zevî't-Temyîz fî Letâifil-Kitabi'l-Azîz*, (thk. Muhammed Ali Neccar), Kahire 1383, I,412; Dârimî, *Sunen*, Fedâilu'l-Kur'ân, 13 (3420); Ceremî, *Mu'cemu Ulûmi'l-Kur'ân*, s.233; el-Herevî, *Kitâbu Fedâili'l-Kur'ân*, s.254; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannaf*, Fedâilu'l-Kur'ân, 70, (30803).

⁴⁵ Dârimî, *Sunen*, Fedâilu'l-Kur'ân, 13 (3420); Dureysi, *Fedâilu'l-Kur'ân*, Hadis No: 178.

⁴⁶ <http://tdkterim.gov.tr/bts/> (Erişim Tarihi 13.06.2012)

⁴⁷ İbn Manzûr, *Lisân*, V, 3647.

kat bazı müellifler bunları “Fatıha, Kehf, Sebe ve Fâtır Sûreleri”⁴⁸ olarak dört tane zikretmektedirler. Hâlbuki bunlar beş tane olup diğeri En’âm Sûresi’dir. Bu sûrelerden Kehf Sûresi Kur’ân’ın yarısına denk gelmekte, Fatıha ve En’âm ilk yarısında, Sebe ve Fâtır Sûreleri de ikinci yarısında yer almaktadır. Bu sûrelere “Mekâsıru’l-Kur’ân” denmesi herkesin giremeyeceği özel bir alanı ifade etmenin yanı sıra hamdetmenin ehemmiyetine bir vurgu da yapmaktadır.

Mesâni: (المثنائي)

Mesâni “tekrarlanan” anlamına gelmektedir. Ferrâ’ya (ö.207/822) göre ayet sayısı yüzden az olan sûrelere “Mesâni” ismi verilir. Çünkü Mesâni dediğimiz sûreler Tıvâl ve Miün sûrelerden daha fazla tekrarlanmaktadır.⁴⁹ “Mesâni” isminin üç anlamda kullanıldığı görülmektedir: 1- Ahzâb’tan Kâf Sûresi’ne kadar olan ve Miün’un ardından gelen sûreler. 2-Kur’ân-ı Azim’in sıfatı. Bu manada Zümer Sûresi 23. ayette “Allah sözün en güzelini birbiriyle uyumlu ve tekrarlanan bir kitab olarak indirdi” buyurmaktadır. Kur’ân’ın “mesâni” olarak nitelenmesinin nedeni kıssalarının, ahkâmının, mesellerinin ve manalarının tekrarlanmasından dolayıdır. Çünkü okunuşu tekrarlanmaktadır. 3- Fatıha’dır. Çünkü Hicr Sûresi 87. ayette “And olsun ki Biz sana tekrarlan yedi ayeti ve yüce Kur’ân’ı verdik” Buna göre Fatıha’ya Mesâni ismi verilmiştir. Çünkü o her namazda tekrarlanmakta ve onunla Allah sena edilmektedir.⁵⁰ Bazı âlimlere göre “Mesâni” şeklinde adlandırılan sûrelerin sayısı yirmi, Miün’ların sayısı ise on bir tanedir.⁵¹ Mesâni olarak adlandırılan sûrelerin Ahzâb Sûresi’nin başından Kâf veya Hucurât Sûresi’ne kadar olan sûreler olduğu söylenir.⁵² Bir başka görüşe göre bu sûreler Neml Sûresi’nden başlar Hucurât Sûresi’ne kadar devam eder. 182 ayetten oluşan Sâffât Sûresi bundan istisnadır. Ayrıca 100 ayetten az olan Enfâl, Ra’d, İbrâhîm, Hicr, Meryem, Hacc, Nûr ve Furkân Sûreleri de buna dâhildir.⁵³ Kanaatimizce Mesâni olarak zikredebileceğimiz sûreler, Ra’d, İbrâhîm, Hac, Nûr, Furkân, Neml, Kasas, Ankebût, Rûm, Lokmân, Secde, Ahzâb, Sebe, Fâtır, Yâsîn, Sâd, Zümer, Mü-

⁴⁸ es-Schâvi, *Cemâlu’l-Kurrâ*, I,35; Ceremî, *Mu’cemu Ulûmi’l-Kur’ân*, s. 273; Mustafa Özel, *Kur’ân ve Tefsir Terimleri Sözlüğü*, Kayhan Yayınları, İstanbul 2006, s.109.

⁴⁹ Suyûtî, *el- İtkân*, I, 138.

⁵⁰ Ceremî, *Mu’cemu Ulûmi’l-Kur’ân*, s. 243 vd.

⁵¹ Ebû’l-Hasan Ali b. Halef b. Abdîmelik İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, Mektebetu’r-Rüşd, Riyâd ts., II, 390.

⁵² Muhammed Salim Muhaysin, *Târihu’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Davetu’l-Hak, Medine 1406, s. 109.

⁵³ Hurremşâhî, *Kur’ân Bilimi*, s. 136.

min, Fussilet, Şûrâ, Zuhruf, Duhân, Câsiye, Ahkâf, Muhammed ve Fetih Sûreleri'dir.

Ünlü müsteşriklerden Montgomery Watt (1909–2006) zorlama bir yorumla “Mesânî” ifadesinin yedi azap kıssası olabileceğini söylemektedir. Ancak bazı Avrupalı bilginlerin mesela Horovitz'in böyle bir yorumu kabullenmekte tereddüdünün olduğunu çünkü bu durumda 15/87 ayetinde zikredilen *Mesânîyi* Kur'ân'dan ayırdığını nakleden Watt⁵⁴ bu yorumun problemliliğinin de farkında görünmektedir.

Meyâdinu'l-Kur'ân: (مِيَادِينُ الْقُرْآنِ)

“Kur'ân'ın meydanları” anlamına gelmektedir. İçinde “elif-lâm-mîm” hurûf-ı mukattaasının geçtiği sûrelerdir. Hurûf-ı mukattaa ile başlayan sûreler içerisinde birinci sırada sekiz tane ile “elif-lâm-mîm” hurûf-ı mukattaası yer almaktadır. Bu harflerin geçtiği sûreler ise “Bakara, Âl-i İmrân, A'râf, Ra'd, Ankebût, Rûm, Lokmân ve Secde Sûreleridir.”⁵⁵ Bunlardan Bakara, Âl-i İmrân ve A'râf Sûreleri Kur'ân'ın en uzun sûreleri arasında yer almak bakımından bir saha genişliğini akla getirmektedir.

Miûn: (المُون)

“Miûn” Arapça'da “yüz” sayısını ifade eder. Tefsir istilâhında ayet sayısı yüzden fazla veya yüze yakın olan her sûre “Miûn” olarak isimlendirilmiştir.⁵⁶ Bu sûrelerin hangi sûreler olduğu kaynaklarda tam olarak tahdid edilmemiştir.⁵⁷ Sadece bu sûrelerin Sebu'tıvâlden sonra başlayıp Secde Sûresi'ne kadar devam ettiği zikredilmektedir.⁵⁸ Bazı âlimlere göre Miûn sûreler Yûnus Sûresi'nden Şuarâ Sûresi'ne kadar yüzden az olan İbrâhîm, Ra'd, Hicr, Meryem, Nûr ve Furkân Sûrelerinin dışında kalan sûrelerden ibarettir. Ayrıca Sâffât Sûresi de bunlara dâhildir. Bu sûreler toplam olarak 11 sûre olup şunlardan müteşekkildir: “Yûnus, Hûd, Yûsuf, Nahl, İsrâ, Kehf, Tâhâ, Enbiyâ, Mûminûn, Şuarâ ve Sâffât Sûresi.”⁵⁹ Buna göre Miûn'da kriter ayet sayısının net olarak “yüz” olmasıdır. Ancak biz Miûn'un

⁵⁴ Montgomery Watt, *Kur'ân'a Giriş*, (çev. Süleyman Kalkan), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1998, s. 157.

⁵⁵ es-Sehâvî, *Cemâlu'l-Kurrâ*, I, 35; Ceremî, *Mu'cemu Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 280.

⁵⁶ es-Sehâvî, *Cemâlu'l-Kurrâ*, I, 35; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 138; er-Rûmî, *Dirasâtun fî Ulûmi'l-Kur'âni'l Kerim*, s. 106.

⁵⁷ Suat Yıldırım, *Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2000, s. 56.

⁵⁸ Muhaysin, *Târihu'l-Kur'ân*, s. 109.

⁵⁹ Hurremşâhî, *Kur'ân Bilimi*, s. 136 vd.

“ayet sayısı yüzden fazla veya yüze yakın olan her sûre *miûn*’dur” şeklindeki tanımından yola çıkarak 99 ayetli Hicr Sûresi’ni ve 98 ayetli Meryem Sûresi’ni de Miûn içerisinde mûtaala etme taraftarıyız.

Muavvizât: (المعوذات)

İhlâs, Felak ve Nâs Sûrelerinin ortak ismidir.⁶⁰ Bunlar sığındırıcı sûrelerdir.⁶¹ Çünkü Hz. Aişe’den gelen rivayete göre Hz. Peygamber her gece yatağa girdiğinde avuçlarını kavuşturur “*Kul huwallahu ahead*”, “*kul euzu birabbilfelak*” ve “*kul euzu birabbinnâsı*” okur, başından ve yüzünden başlayarak elinin ulaştığı her yeri mesheder ve bunu üç kere tekrarlar.⁶² Yine Hz. Peygamber buyurdu ki “*kul euzü birabbil felak ve kul euzü birabbinnâs Muavvizâtândır*”⁶³ Muavvizât dediğimiz üç sûre de “kul” emriyle başlayan ve peş peşe sıralanan bir yapıdadır. Hz. Peygamber bu sûrelere *Muavvizât* ve *Kavâfil* (*kafîleler*) adını vermiştir.⁶⁴ Fakat Abdülkadir Ahmed Atâ’nın dediğine göre Suyûtî’nin (ö.911/1505) zikretmiş olduğu “Kavâfil” ifadesine Hadis-i Şeriflerde ve hadis kaynaklarında rastlanmamıştır.⁶⁵

Muavvizeteyn: (المعوذتين)

“Sığınilacak iki şey” anlamına gelen bu ifade “Felak ve Nâs Sûrelerine verilmiş bir addır.”⁶⁶ “Yezid b. Abdullah’tan (ö.111/729) gelen bir rivayete göre Hz. Peygamber namaz kılan bir kişiye uğradığında ona “*namazında Muavvizeteyni oku*” buyurdu.⁶⁷ İbn Amir’in rivayetine göre Hz. Peygamber: “*Her namazın peşine Muavvizeteyni oku*” veya “*Muavvizeteyni oku çünkü onun bir benzerini okuyamazsın*” buyurmuştur.⁶⁸ “Muavvizeteyn”, müslümanlara günlük yaşamlarında en çok okumaları önerilen sûreler arasındadır. Bu bağlamda Hz. Peygamber’in Muavvizeteyni korunma amaçlı okumayı ısrarla tavsiye ettiğini görmekteyiz. Bu tavsiyelerinden birisinde şöyle buyurmakta-

⁶⁰ Kirmânî, *Sahihu’l-Buhâri bi Şerhi’l-Kirmânî*, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrût 1981, c.XIX, 25; Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-Bârî bi Şerhi Sahîhi’l-Buhâri*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrût, ts., IX, 60 (5017).

⁶¹ Elmahılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, IX, 6351.

⁶² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahîh el-Matbaatü’s-Selefiyye*, Kahire 1400, Fedâilu’l-Kur’ân, 14, 5017.

⁶³ Beyhakî, *Şuabu’l-İmân*, Tazimü’l-Kur’ân, 2339.

⁶⁴ Celâleddin es-Suyûtî, *Tenâsuku’d-Durer fi Tenâsubi’s-Suver*, (thk. Abdülkadir Ahmed Ata), Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 1986, s. 147.

⁶⁵ Suyûtî, *Tenâsuku’d-Durer*, s. 148, dipnot.

⁶⁶ es-Sehâvî, *Cemâlu’l-Kurrâ*, I, 39; İbn Aşûr, *et-Tahrîr*, XXX, 623, 631.

⁶⁷ Dureysi, *Fedâilu’l-Kur’ân*, Hadis No: 294.

⁶⁸ Suyûtî, *Câmiu’l-Ehâdis*, I, (Hadis No: 3718–19).

dır: “Bu iki sûre (Felak ve Nâs) ile Allah’a sığın. Çünkü bunlar gibi kendisiyle istiaze edilip yardım dilenecek benzer bir sûre yoktur.”⁶⁹ Ve yine buyurdu ki: “Bana Muavvizeteyn’in bir benzeri ayetler asla indirilmemiştir.”⁷⁰ Bu iki sûreye Muavvizeteyn denmesinin sebebi adından anlaşılacağı üzere nelerden Allah’a sığınılması gerektiğinin anlatılmasındandır.

Mufassal: (المفصل)

Bunlara mufassal denmesinin sebebi aralarının sıklıkla ayrılmış olması ve içinde muhkem ayetlerin yer alması, nesh ayetlerinden herhangi bir şeyin bulunmamasından dolayıdır. Konuyla ilgili Hz. Peygamber buyurmuştur ki: “Allah bana Tevrata mukabil Sebu’Twâlî, İncil’e bedel er-Rât’tan Tavâsine kadar ki sûreleri, Zebûra karşılık Tavâsîn ile Hâmîmler arasındaki sûreleri verdi. Hâmîmler ve Mufassallarla da beni üstün kıldı. Benden önce hiçbir peygamber onları okumadı.”⁷¹ O halde bu hadiste yer alan Sebu’Twâlî, er-Rât, Tavâsîn, Havâmîm ve Mufassal isimlendirilmesi tevkifî karakterdedir

Mufassal Sûrelerin ilkinin Hucurât veya Kâf Sûresi olduğu söylenmiştir. İbn Abbas’a (ö.68/687) göre ise Mufassal Sûrelerin ilki Duhâ Sûresi’dir. Çünkü bu sûreden itibaren her sûrenin arası tekbir getirilerek açılmaktadır.⁷² Bir başka görüşe göre ayetleri kısa olan sûrelere “mufassal” tabir olunur ki fasılaları çok demektir.⁷³ Ancak İbn Ömer’in (ö.73/692) “Kur’ân’ın tamamı mufassaldır. Bu yüzden Kur’ân’ın kısa sûreleri deyiniz”⁷⁴ şeklinde bir beyanda bulunduğu nakledilir. Fakat içlerinde Ebûl Âliye’nin (ö.90/709) de olduğu bir grup âlimin ise sûrelerin kısa veya küçük olarak isimlendirilmesini kerih gördükleri söylenmiştir.⁷⁵ Görüldüğü üzere bazı isimlendirmelerde âlimler arasında değişik gerekçelerle tartışmalar da yaşanmıştır.

Mufassal sûrelere “Lübâbu’l-Kur’ân” adı da verilmiştir. Abdullah İbn Mesûd’tan gelen habere göre “her şeyin bir özü vardır.

⁶⁹ el-Herevî, *Kitâbu Fedâilü’l-Kur’ân*, s. 270; Dureysi, *Fedâilü’l-Kur’ân*, Hadis No: 293.

⁷⁰ el-Herevî, *Kitâbu Fedâilü’l-Kur’ân*, s. 271.

⁷¹ el-Hindî, *Kenzu’l-Ummâl*, I, 572 (Hadis No: 2581).

⁷² es-Sehâvî, *Cemâlu’l-Kurrâ*, I, 35; Kirmânî, *Şerh*, XIX, 37; Muhammed Abdülazim ez-Zerkânî, *Menâhîlu’l İrfân fî Ulûmi’l Kur’ân*, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, Beyrût 1995, I, 352.

⁷³ Kirmânî, *Şerh*, XIX, 15; Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, IV, 2751.

⁷⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannaf*, Fedâilü’l-Kur’ân, 31, (30596).

⁷⁵ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 139.

*Kur'an'ın özü de mufassallardır.*⁷⁶ Hz. Osman'ın Mushaf tertibine göre⁷⁷ Mufassal sûreler de kendi aralarında uzun (Tıval), orta (Evsât) ve kısa (Kısâr) olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Bu gruplandırmada **Tıvâl-ı Mufassal:** (طوال المفصل) Hucurât Sûresi'nden Burûc Sûresi'ne kadar olan sûrelerdir. **Evsât-ı Mufassal:** (اوساط المفصل) Târik Sûresi'nden Lemyekun (Beyyine) Sûresi'ne kadar ard arda gelen sûrelerdir. **Kısâr-ı Mufassal:** (قصار المفصل) İzâ Zulzile (Zilzâl) Sûresi'nden Kur'an'ın sonuna kadar sıralanan sûrelerdir.⁷⁸ Ancak bir kısım âlimler bu gruplandırmayı farklı şekilde yapmışlardır.⁷⁹

Muhattibât: (مخطبات)

Yani hitapla başlayan sûrelerdir. Sûreleri isimlerine göre gruplandırmada Hurremşâhî hitapla başlayan sûreleri bu isimle zikreder. Ona göre hitapla başlayan “Muhattibât” dediğimiz sûreler on bir tane dir.⁸⁰ Fakat Suyûtî (ö.911/1505) hitapla başlayan sûrelerin on tane olduğunu söyler. Bu sûrelerin beş tanesi Hz. Peygambere beş tanesi ümmete seslenmektedir. Hz. Peygambere hitapla başlayan sûreler Ahzâb, Talâk, Tahrîm, Müzzemmil ve Müddessir'dir. Ümmete hitapla başlayan sûreler ise Nisâ, Mâide, Hac, Hucurât ve Mümtehine'dir.⁸¹ Ancak Nisâ ile Hac Sûreleri doğrudan ümmete değil de bütün insanlığa hitapla başlamaktadır.

Mukaşşîtân: (المقشقتان)

Bu, İhlâs ve Kâfirûn sûrelerinin ortak ismidir. Çünkü bu ikisi tıpkı katranın uyuz hastalığını gidermesi gibi günahları sürükleyip götürür.⁸² Bu isim Hz. Peygamberin hadisine dayandığı için tevkîfidir. Ayrıca bazı müfessirler Felak ve Nâs sûrelerini de bu ortak isimle anmaktadırlar.⁸³ Yukarıda geçtiği üzere İhlâs ve Kâfirûn

⁷⁶ İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, Fedâilu'l-Kur'an, 70 (30803); Dureysi, *Fedâilu'l-Kur'an*, Hadis No:178; Dârimî, *Sunen*, Fedâilu'l-Kur'an, Hadis No: 3420.

⁷⁷ Zerkeşi, *el-Burhân*, I, 309.

⁷⁸ Zerkânî, *Menâhîlu'l-İrfân*, I, 287.

⁷⁹ Suyûtî'nin naklettiği bir görüşe göre *Twâl-ı Mufassal* Hucurât Sûresi'nden Ammeye kadar; *Evsât-ı Mufassal* Amme'den Duhâ Sûresi'ne kadar; *Kısâr-ı Mufassal* ise Duhâ'dan Kur'an'ın sonuna kadar sıralanan sûrelerdir. (Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*, I, 139).

⁸⁰ Hurremşâhî, *Kur'an Bilimi*, s. 276.

⁸¹ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*, II, 228.

⁸² Firûzâbâdî, *Besâir*, I,548; Bikâî, *Nazmu'd Durer*, XXII,344; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, XXX, 579.

⁸³ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidî't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, Riyâd 1998, VI,

sûrelerinin diğeri bir ortak ismi de “İhlâseyn”dir ve her iki isim benzer gerekçelerle verilmiştir.

Muşekşiktân: (المشقتان)

Bir görüşe göre Felak ve Nâs Sûrelerinin ortak ismi *muşekşiktân*dir. Bu kelime deve böğürdüğünde çıkardığı bağırtıdan, serçenin ötmesinden ve hatibin konuşmasından alınmıştır.⁸⁴ Muşekşiktân ismi Mukaşkıştân ismine çok benzemekte ve kaynaklarda bu isimle ilgili detaylı bir açıklama da yer almamaktadır. Bu yüzden “Muşekşiktân” kelimesi yine kendisi gibi Felak ve Nâs Sûrelerinin ortak ismi olan “Mukaşkıştân” isminin tashifi olabilir.

Müsebbihât: (المسبحات)

Bunlar s-b-h kökünden türemiş olan kelimelerle başlayan sûrelerdir. Yedi tanedirler. 1-İsrâ, 2-Hadîd, 3-Haşr, 4-Saf, 5-Cuma, 6-Teğâbun, 7-A'lâ Sûresi'dir.⁸⁵ Bu sûreler çoğul formunda “Müsebbihât”⁸⁶ şeklinde adlandırılmıştır. Bu sûrelerin en faziletlisinin A'lâ Sûresi⁸⁷ ayetleri bağlamında ise Haşr Sûresi'nin son ayetinin bin ayetten daha faziletli⁸⁸ olduğu bildirilmiştir.

Nezâir: (النظائر)

“Nezâir”, benzer anlamındaki “nazire”nin çoğuludur. Mufassal sûrelere verilen bir isimdir. Uzunluk bakımından birbirine benzedikleri için bu şekilde adlandırılmışlardır.⁸⁹ Bir başka görüşe göre Nezâir yirmi sûredir. Hz. Peygamber bir rekâta her iki sûreyi birbirine bitişik olarak okurdu. Hz. Peygamber'in birbirine bitişik olarak okuduğu bu sûreler şunlardır: 1- Rahmân-Necm 2- Kamer- Hâkka 3- Tûr-Zâriyât 4- Vâkı'a-Kalem 5- Meâric-Nâziât 6- Mutaffifin-Abese 7- Müddessir-Müzzemmil 8-İnsân-Kiyâme 9- Nebe-Mürselât 10- Duhân-Tekvir. Bu sûrelere aynı zamanda “Karâin” de denmektedir.⁹⁰

469;Kurtübî, *el-Câmi'*, XXII,533; Şihâbuddîn es-Seyyid Mahmûd el-Alûsî, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm ve Seb'il-Mesânî*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arâbî, Beyrût ts., XXX, 285.

⁸⁴ es-Sehâvî, *Cemâlu'l-Kurrâ*, I, 39.

⁸⁵ Ceremî, *Mu'cemu Ulûmi'l-Kur'an*, s. 268.

⁸⁶ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 536.

⁸⁷ el-Herevî, *Kitâbu Fedâilu'l-Kur'an*, s. 259.

⁸⁸ Dureysî, *Fedâilu'l-Kur'an*, s. 229.

⁸⁹ Mustafa Özel, *Kur'an ve Tefsir Terimleri Sözlüğü*, s. 132.

⁹⁰ Kirmânî, *Şerh*, XIX,14 vd.; Ceremî, *Mu'cemu Ulûmi'l-Kur'an*, s. 293 vd.

(السور احدى عشر) Onbir Sûre (es-Suveru İhdâ Aşere):

Ortak isimlendirmede sadece başlangıç (Fevâtihu's-Suver) değil başka benzerlikler de dikkate alınmıştır. Mesela ayet fasılalarındaki benzerlikler bu tiptendir. Bu meyanda Tâhâ, Necm, Meâric, Nâziât, Abese, A'lâ, Kıyâmet, Nâziât, Şems, Leyl Duhâ ve Alak Sûreleri “Onbir Sûre (es-Suveru İhdâ Aşere)” diye isimlendirilmiştir. Bunların ortak yanı fasılalarının benzer bir imalede olmasıdır.⁹¹ Anlaşıldığı kadarıyla fasılaların benzerliği dikkat çekmiş böylece bu sûreler bir grup haline getirilerek bu isim yakıştırılmıştır. Bu isimlendirmenin içtihadı olduğu anlaşılmaktadır.

(روضات دمثات) Ravdâtu Demisât:

“Yumuşak bahçe” demektir. İbn Mesûd (ö.32/652) “Âl-i Hâmîmlere gelince yumuşak bahçelere uğramış gibi olurum”⁹² şeklinde rivayette bulunmuştur. O halde “Ravdâtu Demisât” Hâmîmlerin ortak ismidir.

(رياض الجنة) Riyâdu'l-Cennet:

“Cennet bahçeleri” anlamına gelen Riyâdu'l-Cennet tabiri hadislerde mescidler⁹³, zikir halkası⁹⁴, ilim meclisleri⁹⁵ zikir ehli⁹⁶ Hz. Peygamberin eviyle namazgâhı arası⁹⁷ veya minberi ile evi arası⁹⁸ gibi hususları ifade etmenin yanı sıra Hâmîmler için de kullanılmıştır. Konuyla ilgili olarak bazı hadislerde şöyle buyrulmaktadır: “Havâmîm cennet bahçelerinden bir bahçedir.”⁹⁹ “Kim cennet bahçelerinde ge-

⁹¹ Ceremî, *Mu'cemu Ulûmi'l-Kur'an*, s. 167.

⁹² İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, VII, 205; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannaf*, Fedâilu'l-Kur'an, 68 (30793); Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Mesûr*, (thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Turki), Kahire 2003, XIII, 6.

⁹³ Tirmizî, *Sunen*, Dea'vât 83 (3509); Suyûtî, *Câmi'*, I, 268, (Hadis No:1810).

⁹⁴ İbn Hanbel, *Müsned*, XIX, 498 (Hadis No:12523); Tirmizî, *Sunen*, Dea'vât 83 (3510); Suyûtî *Câmi'*, I, 268, (Hadis No: 1808).

⁹⁵ Bkz. Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Tabarânî, *el-Mu'cemul- Kebîr*, Mektebetu İbn Teymiyye, ts., XI, 95, (Hadis No: 11158); Suyûtî, *Câmi'*, I, 268 (Hadis No: 1809).

⁹⁶ Suyûtî, *Câmi'*, c.I, 380 (Hadis No: 2601).

⁹⁷ Bkz. Tabarânî, *el-Mu'cemul- Kebîr*, I, 147 (Hadis No: 332).

⁹⁸ Bkz. Tabarânî, *el-Mu'cemul-Kebîr*, XXIII, 255 (Hadis No: 526); İbn Hanbel, *Müsned*, XVI, 379 (Hadis No:16453); XVI, 383, (Hadis No: 16458) ;Tirmizî, *Sunen*, Menâkıb, 68 (3915).

⁹⁹ el-Hindî, *Kenzu'l-Ummâl*, I, 580 (Hadis No:2623); İbn Atiyye, *el-Muharrer*, IV, 545.

*zinmek isterse Hâmîmleri okusun.*¹⁰⁰ Hadis şârihlerine göre “riyâd” (bahçe) Arab dilinde içinde bitki ve otun bulunduğu insana hoşnutluk veren mekânı ifade eder. Hz. Peygamber burada namaz kılanı, Allah’ı zikredeni ve ona itaat edeni cennet bahçelerinden bir bahçede imiş gibi nitelendirmiştir. Çünkü bu ameller insanı cennete götürür.¹⁰¹ Görüldüğü üzere bu ismi Hz. Peygamber vermiş ve bu yolla Kur’ân okumaya teşvik etmiştir.

Riyâdu’l-Kur’ân: (رياض القرآن)

Bu terkip “Kur’ân’ın bahçeleri” anlamına gelmektedir. Kâf Süresi’nden başlayıp Kur’ân’ın sonuna kadar giden Mufassal Sürelere bu isim verilir.¹⁰²

Sebu’l-Mesânî: (السبع المثاني)

İlk yedi uzun sûreye “Sebu’l-Mesânî” adı da verilmiştir. Bu isim itlak olunurken Enfâl ve Tevbe sûreleri bir sûre olarak kabul edilmiştir.¹⁰³ Yedi uzun sûreye “Sebu’l-Mesânî” denmesinin nedeni bu sûrelerde kıssaların, öğütlerin, vaad ve tehditlerin tekrarlanmasından dolayıdır.¹⁰⁴ “Sebu’l-Mesânî”nin Kur’ân’ın tamamının ismi olması da mümkündür. Nitekim Allah “*Birbiriyle uyumlu ve tekrarlanan bir kitap indirdi*” (39/Zümer,23) buyurmuştur. Çünkü haberler Kur’ânda tekrarlanmaktadır.¹⁰⁵ Sebu’l-Mesânî olarak adlandırılan sûreler, sayfa sayısı olarak Kur’ân’ın üçte birine tekabül etmektedir.

Selâsûn: (الثلاثون)

Selâsûn, ayet sayısına göre sûrelerin tasnif edilip isimlendirilmesidir. Ayet sayısı otuz civarında olan Secde, Mülk, Fecr gibi sûrelere verilen bir isimdir.¹⁰⁶ Konuyla ilgili Ebû Hureyre’den gelen bir rivayete göre Hz. Peygamber buyurmuştur ki “*Kur’ân’da otuz ayeti olan bir sûre bir kişi için şefaât eder hatta onun affolmasına sebep*

¹⁰⁰ el-Hindî, *Kenzu’l-Ummâl*, I, 592 (Hadis No:2696); Dureysi, *Fedâilu’l-Kur’ân*, Hadis No: 223, 296.

¹⁰¹ İbn Battâl, *Şerh*, III, 184.

¹⁰² es-Sehâvî, *Cemâlu’l-Kurrâ*, I, 35; Zerkeşi, *el-Burhân*, I, 536; Ceremî, *Mu’cemu Ulûmi’l-Kur’ân*, s. 161.

¹⁰³ M. Tayyib Okıç, *Tefsir ve Hadis Usûlünün Bazı Meseleleri*, Nun Yayıncılık, İstanbul 1995, s. 46.

¹⁰⁴ İbn Battâl, *Şerh*, X, 245; Ceremî, *Mu’cemu Ulûmi’l-Kur’ân*, s. 165.

¹⁰⁵ İbn Battâl, *Şerh*, X, 245.

¹⁰⁶ Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, s. 217.

olur. O Sûre Mülk Sûresidir.”¹⁰⁷ Bir başka rivayete göre Selâsûn, ayet sayısı otuzdan çok olan sûrelerdir. İbn Mesûd (ö.32/652) diyor ki: “Hz. Peygamber bana Hâmîmlerden selâsûn bir sûre okudu yani Ahkâf Sûresi’ni. Dedi ki: “Sûre otuz ayetten fazla olunca Selâsûn diye isimlendirilir.”¹⁰⁸ Ancak Ahkâf Sûresi otuz beş ayet uzunluğundadır. O halde Selâsûn sûreler, ayet sayısı otuz ve otuz civarında olan sûreler olmaktadır. Her halükarda “Selâsûn” isminin Hz. Peygamber tarafından konulduğu anlaşılmaktadır.

Semeretu'l-Kur'ân: (ثمرة القرآن)

Yani “Kur’ân’ın meyvesi”. Rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Her ağacın meyvesi vardır. Kur’ân’ın meyvesi de Hâmîmlerdir.”¹⁰⁹ “Semer” (meyve) ağacın taşıdığı yüküdür. Mal ve evlad ise kalbin meyvesidir.¹¹⁰ Bir şeyin meyvesi o şeyin neticesi olduğuna göre Hâmîmlerin Kur’ân’ın meyvesi olarak zikredilmesi bu sûrelerin Kur’ân’ın gayesini kendi bünyesinde taşıdığını ima etmektedir.

Suveru'l-Ebrâr: (سور الأبرار)

İçlerinde “Ebrâr” (iyiler) kelimesinin geçtiği sûrelere verilen ortak isimdir. Bunlar Âl-i İmrân (193 ve 198. ayetler), İnsân (5. ayet), İnfitâr (13. ayet) ve Mutaffifin (18 ve 22. ayetler) sûreleridir.¹¹¹ Bu isimlendirme âlimlerin içtihadına dayanmaktadır.

Suveru'l-Kasem: (سور القسم)

Kur’ân’da bazı sûrelerin yeminle başlaması dikkat çekmektedir. Yeminle başlayan bu sûreleri “Kasem Sûreleri” olarak adlandırmak mümkündür. Âlimlere göre Kur’ân’da yeminle başlayan sûreler on beş tane olup bunlar sırasıyla Sâffât, Zâriyât, Tûr, Necm, Mürselât, Nâziât, Burûc, Târik, Fecr, Şems, Leyl, Duhâ, Tin, Âdiyât ve Asr Sûreleridir.¹¹² Bu sûrelerin on tanesinin yani Nâziât, Burûc, Târik, Fecr, Şems, Leyl, Duhâ, Tin, Âdiyât ve Asr Sûrelerinin “Amme Cü-

¹⁰⁷ Tirmizî, *Fedâilu'l-Kur'ân*, 9 (2891); el-Hindî, *Kenzu'l-Ummâl*, I, 594 (Hadis No: 2706- 7-8); Dârimî, *Sunen*, *Fedâilu'l-Kur'ân*, 19 (3456); Dureysi, *Fedâilu'l-Kur'ân*, 234, 235, 236; el-Herevî, *Kitâbu Fedâili'l-Kur'ân*, s. 261. Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, *Tazimü'l-Kur'ân*, 2276. Neysabûrî, *el-Müstedrek*, *Fedâilu'l-Kur'ân*, 2127.

¹⁰⁸ Suyûtî, *Durru'l-Mensûr*, XIII, 310; Zerkânî, *Menâhil*, I, 276; Ceremî, *Mu'cemu Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 109.

¹⁰⁹ Firûzâbâdî, *Besâir*, I, 412; Dureysi, *Fedâilu'l-Kur'ân*, 223, 296.

¹¹⁰ İbn Manzûr, *Lisân*, I, 503.

¹¹¹ Düserî, *Esmâu Suveri'l-Kur'ân*, s. 501.

¹¹² Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 229, Suyûtî, *el-İtkân*, II, 229.

zû”nde yer alması dikkat çekmektedir. Bunun muhtemel hikmetlerinden birisi “Amme Cüzü”nün Kur’ân’ın son cüzü olması ve bu vesileyle ilâhî mesajın kıymetine ve insanlar için faydasına tekrardan dikkat çekmektir. Nitekim Ebû'l-Kâsım el-Kuşeyrî (ö.465/1072) bir şeye yemin etmenin o şeyin ya kıymetine ya da menfaatine binaen yapıldığını söylemektedir.¹¹³

Suveru's-Secde: (سور السجدة)

İçinde secde ayetlerinin bulunduğu sûrelerdir. Hz. Peygamber, içinde secde ayetlerinin geçtiği sûrelere dikkat çekmiş ve bu ayetlerin okunması ve işitilmesi halinde secdeye varılmasını tavsiye etmiştir. Hatta bazı sûrelerin efdâliyetine o sûrede yer alan secde ayeti ile ilişkilendirmiştir. Konuyla ilgili İbn Abbas'tan (ö.68/687) gelen nakle göre “*Hac Sûresi, içerisindeki iki secdeden dolayı üstün kılınmıştır.*”¹¹⁴ İçinde secde ayetlerinin geçtiği sûreler on dört tane olup sırasıyla A'râf, Ra'd, Nahl, İsrâ, Meryem, Hacc, Furkân, Neml, Secde, Sâd, Fussilet, Necm, İnşikak ve Alak Sûreleridir. Bazı rivayetlere göre Mufassal Sûrelerde secde ayeti yoktur. Buna göre on bir tane secde ayeti vardır ve bunlar A'râf, Ra'd, Nahl, İsrâ, Meryem, Hacc, Furkân, Neml, Secde, Sâd ve Fussilet Sûreleri'nde geçmektedir.¹¹⁵ Amr b. As'ın (ö.43/663) naklettiğine göre ise Kur'ân'da on beş secde ayeti vardır. Bunların üç tanesi Mufassal Sûrelerde iki tanesi ise Hac Sûresi'nde yer almaktadır.¹¹⁶ Öte yandan içinde secde ayetlerinin bulunduğu dört sûre ise İbn Mesûd (ö.32/652) tarafından “*Azâim*” olarak adlandırılmıştır. Yani secde edilmesi kesinlikle gereken sûreler. Bunlar Elif-lâm-mîm Tenzil (Secde), Hâ-mîm Secde (Fussilet), Necm ve Alak Sûreleridir.¹¹⁷

Suveru't-Tilâdî: (سور التلاوي)

İslam'ın ilk dönemlerinde inen sûreler için kullanılan bir isimdir. Konuyla ilgili olarak İbn Mesûd (ö.32/652) şöyle diyor: “*Beni İsrâil (İsrâ), Kehf, Meryem, Tâhâ ve Enbiyâ Sûreleri İslam'ın ilk dönem-*

¹¹³ Zerkeşî, *el-Burhân*, III, 47.

¹¹⁴ San'anî, *Musannaf*, Fedâilu'l-Kur'ân, III, 5894. el-Hindî, *Kenzu'l-Ummâl*, I, 579 (Hadis No: 2617).

¹¹⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni İbn Mâce, *Sunen*, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabî, ts., Kitâbu İkâmi's-Salât, 71 (1056); Beyhakî, *Sunenu'l-Kübrâ*, Kitâbu's-Salât, 409 (3704).

¹¹⁶ Bkz. İbn Mâce, *Sunen*, Kitâbu İkâmi's-Salât, 71 (1057); Beyhakî, *Sunenu'l-Kübrâ*, Kitâbu's-Salât, 410 (3708).

¹¹⁷ Beyhakî, *Sunenu'l-Kübrâ*, Kitâbu's-Salât, 411 (3715-16).

lerinde nazil olan (Tilâdi) sûreleridir.”¹¹⁸ Şarihlerin açıklamasına göre bu sûrelere “Tilâdi” denmesi ilk ezberlenen ve kendilerinden istifade edilen sûreler olması hasebiyledir. Çünkü “Tilâd”, eski olan ve insanın kendisinden faydalandığı mal veya başka şeyler için kullanılır.¹¹⁹ İsrâ, Kehf, Meryem, Tâhâ ve Enbiyâ Sûrelerine “Tilâdi” şeklinde ortak bir isim vermenin İbn Mesûd’un içtihadına dayandığı anlaşılmaktadır.

(الطواسين الطواسيم)

“Tâ-sîn-mîm” veya “Tâ-sîn” ile başlayan sûrelerdir. Bunlara hem “Tavâsîn” hem de “Tavâsîm” tesmiye edilmektedir. Şuarâ, Neml ve Kasas sûreleridir.¹²⁰ Anlaşıldığı kadarıyla bu sûreleri “Tavâsîn” şeklinde nitelendirme Hz. Peygambere aittir. Rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Bana zikri evvelden Bakara Sûresi, Hz. Musa’nın Levhalarından Tâhâ, Tavâsîn ve Havâmîm, arşın altından ise Fatihatu’l-Kitâb ve Bakaranın son ayetleri verildi.*”¹²¹

(الطوال)

Tivâl “uzun” anlamına gelmektedir. Zerkeşi’nin (ö.275/1391) dediğine göre tivâl “tı” harfinin ötreli okunmasıyla “tuvâl” şeklindedir ve çoğulu “tûlâ”dır. Ebû Hayyan et-Tevhidî (ö.414/1023) bu kelimenin kesreli (tivâl) şeklinde okunmasını yakışıksız bulmuştur.¹²² Fakat kaynaklarda Tivâl şeklinde de geçtiği için artık maruf bir hale gelmiştir. “Tivâl” resmi Mushaf düzeninde Fatiha’dan sonra ard arda gelen yedi uzun sûreye verilen ortak bir isimdir. Bu yüzden buna “Sebu’ Tivâl” (yedi uzun) da denmektedir. Said b. Cübeyr’e (ö.95/714) göre yedi uzun sûre Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, En’âm, A’râf ve Yûnus Sûresi’dir. Mücâhid de bunların yedi uzun sûre olduğunu söyler.¹²³ Bir başka görüşe göre “Sebu’ Tivâl” sûrelerin ilki Bakara sonuncusu ise Berâe Sûresi’dir. Enfâl Sûresi ile Berâe Sûresi’nin arası besmeleyle ayrılmadığı için bu iki sûre tek sûre sayılmıştır.¹²⁴ “Tivâl” ismi çeşitli hadislerde geçmektedir. Söz konusu hadislerden birinde Hz. Peygamber: “*Bana Tevrat’a karşılık Tivâl, Zebûra karşılık Miûn, İncile karşılık Mesânî verildi. Mufassallarla da üstün kılın-*

¹¹⁸ Buhârî, Fedâilu’l-Kur’ân, 6/4994; Beyhakî, Şuabu’l-İmân, Ta’zimu’l-Kur’ân, 2224.

¹¹⁹ İbn Battâl, Şerh, II,215, Ayrıca bkz. Kirmânî, Şerh, XIX, 14.

¹²⁰ Ceremî, Mu’cemu Ulûmi’l-Kur’ân, s. 185.

¹²¹ Dureysî, Fedâilu’l-Kur’ân, Hadis No: 338.

¹²² Zerkeşi, el-Burhân, I, 308.

¹²³ el-Herevî, Kitâbu Fedâili’l-Kur’ân, s. 227.

¹²⁴ Zerkeşi, el-Burhân, I, 307 vd.

*dim*¹²⁵ buyurmuştur. Tıvâl sûrelerin önemine binaen Hz. Peygamber'in "Kim Sebu' Twâli elde ederse âlim olur"¹²⁶ dediği de nakledilmektedir.

Tûlu't-Tûleyeyn: (طولي الطولين)

"İki uzunun en uzununu" demektir. Bu ifade Sebu'Tıvâl (yedi uzun sûrenin) ikisi için kullanılmıştır. Âlimler "Tûlu't-Tûleyeyn" hakkında farklı görüşler öne sürmüşlerdir. Mesela İbn Ebî Müleyke (ö.117/735) bu iki sûrenin Mâide ve A'râf olduğunu söylerken; Urve (ö.94/712) ise bunların A'râf ve Yûnus Sûreleri olduğunu ifade etmektedir.¹²⁷ Fakat ekseriyetle bu sûreler En'âm ve A'râf Sûreleri¹²⁸ olarak bilinir. Nitekim bazı rivayetlerde "Tûlû't-Tûleyeyn" olarak A'râf Sûresi'nin adı geçer ve Hz. Peygamber'in gün batımında bu sûreyi okuduğu nakledilir.¹²⁹ Fakat bu özel isim değil bir çeşit sıfattır.¹³⁰ İbn Hacer'e (ö.852/1449) göre ayet sayısı itibariyle yedi uzun sûrenin en uzununu Bakara, ikincisi A'râf'tır. Kelime sayısı itibariyle birincisi Bakara ikincisi Nisâ Sûresi'dir ve bu sûre A'râf Sûresi'nden daha uzundur. Bu yüzden İbnu'l-Münîr'e (ö.683/1284) göre En'âm ve A'râf Sûrelerinin "iki uzun sûrenin uzununu" olarak adlandırılması örfe dayanmaktadır. Yoksa bu ikisinden başka daha uzun sûre yoktur anlamına gelmez.¹³¹ İbn Battâl (ö. 449/1057) ve Aynî (ö.855/1451) ise bu iki uzun sûrenin En'âm ve A'râf Sûreleri olduğunu belirterek: "Eğer bunun uzun sûrelerin en uzununu olması hasebiyle Bakara Sûresi olması gerektiği söylenirse şöyle cevap verilebilir: Bakara Sûresi kastedilseydi uzunların uzununu (Tûlu't-Tıvâl) denirdi. Böyle denmediğine göre A'râf Sûresi kastedilmiş olmaktadır. Çünkü Bakara Sûresi'nden sonra en uzun sûre A'râf Sûresi'dir"¹³² şeklinde bir açıklama yapmaktadırlar. Bu adlandırma içtihadî özelliktedir.

¹²⁵ Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, Ta'zimu'l-Kur'an, 2192, 2255-56; Dureysi, *Fedâilu'l-Kur'an*, 157; el-Hindî, *Kenzu'l-Ummâl*, Tilâvetu'l-Kur'an ve Fedâiluhu, I, Hadis No: 2582.

¹²⁶ Ebû Bekr Ca'fer b. Muhammed b. Hasan el-Feryâbî, *Kitâbu Fedâili'l-Kur'an*, Mektebetu'r-Rüşd, Riyâd 1989, s. 172; Dureysi, *Fedâilu'l-Kur'an*, 72; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 336.

¹²⁷ Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed b. Musa Bedruddîn el-Aynî, *Şerhu Suneni Ebî Dâvûd*, Mektebetu'r-Rüşd, Riyâd 1999, III, 476-77 (Hadis No 789).

¹²⁸ Ebû Davud, *Sunen*, Salât, 128.

¹²⁹ İbn Hanbel, *Müsned*, XXXV, 504 (Hadis No: 21641) ,XXXV,507(Hadis No: 21646).

¹³⁰ Düserî, *Esmâu Suveri'l-Kur'an*, s. 196.

¹³¹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, II, 247.

¹³² İbn Battâl, *Şerh*, III, 381; Aynî, *Şerh*, III, 477.

Zavâtu'r-râ: (ذوات الرءاء)

Bu sûrelere kısaca “er-Rât” adı da verilmektedir. İçinde hurûf-ı mukattaadan biri olan “râ” harfinin geçtiği “Elif-lâm-râ” veya “Elif-lâm-mîm-râ” ile başlayan Yûnus, Hûd, Yûsuf, Ra'd, İbrâhîm ve Hicr Sûreleridir.¹³³ Bu sûreler resmi Mushaf sıralamasında ard arda gelen 10–15. sûrelerdir. Abdullah b. Ömer'in naklettiğine göre adamın birisi Resulullah'a geldi ve: “Ey Allah'ın Resulü bana oku dedi” Hz. Peygamber buyurdu ki: “Zavâtu'r-râ (elif-lâm-râ) dan üç tanesini oku”. Adam dedi ki: “Ya Resulallah yaşım ilerledi, kalbim şiddetlendi, dilim katılaştı. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “O halde Zavâtu Hâmîmden üçünü oku” buyurdu. Adam aynı cevabı verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “O halde Müsebbihâtta üç sûreyi oku”. Adam yine aynı karşılığı verdi ve dedi ki: “Ya Resulallah bunların hepsini câmi' olan bir sûre oku”. Hz. Peygamber de ona: “İzâ zülzileti” sonuna kadar okudu.”¹³⁴ Bu rivayetten anlaşıldığına göre Zavâtu'r-râ, Zavâtu Hâmîm ve Müsebbihât bizzat Hz. Peygamberin yaptığı bir adlandırmadır. O halde Zavâtu'r-râ ismi tevkîfidir.

Zehrâvân: (الزهرءوان)

“Zehrâvân”, “çiçek” anlamındaki “Zehra” kelimesinin tesniyesidir ve “iki çiçek” ya da “çifte güller” anlamına gelmektedir. Bakara ve Âl-i İmrân Sûrelerine verilen ortak isimdir.¹³⁵ Rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Zehrâvânı (iki çiçeği) yani Bakara ve Âl-i İmrân'ı okuyunuz. Çünkü o ikisi tıpkı iki bulut gibi veya dizilmiş bir kuş sürüsü gibi gelir ve sahibini korur.”¹³⁶ Bu iki sûre bizzat Hz. Peygamber tarafından “iki çiçek” olarak adlandırılmıştır. Hz. Peygamberin bu sûreler için çiçek tabirini kullanması akla hem hassasiyeti hem de çiçek gibi sürekli bir özen, bakım ve ilgiyi getirmektedir. Bazı âlimler bu iki sûreye “Zehrâvân” denmesini; okuyucusunu manaları ile nurlandırması; bu iki sûreyi okuyan kişiyi Kıyâmet günü nur kaplaması ve bu iki sûrede İsm-i A'zam'ın olması gibi sebeplere bağlamaktadırlar. Çünkü Hz. Peygamber İsm-i A'zam'ın şu iki sûrede olduğunu söylemiştir. Birincisi Bakara 163. ayette ikincisi Âl-i İmrân

¹³³ Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, s. 286.

¹³⁴ Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, Ta'zimu'l-Kur'an, 2282; Tebrizî, *Mişkât*, Fedailu'l-Kur'an, 75 (2183).

¹³⁵ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 119; Firûzâbâdî, *Besâir*, I, 134; Kurtubî, *el-Câmi'*, V, 8.

¹³⁶ el-Hindî, *Kenzu'l-Ummâl*, I, 570 vd. (Hadis No: 2577, 2578); Dârimî, *Sunen*, Fedâilu'l-Kur'an, 15 (3434). el-Herevî, *Kitâbu Fedâili'l-Kur'an*, s. 235; Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, Ta'zimu'l-Kur'an, 2156; Neysabûrî, *el-Müstedrek*, Fedâilu'l-Kur'an, 2109.

2. ayet.¹³⁷ Ancak bazı rivayetlerde İsmi A'zam'la yapılan duanın icabet gördüğü ve bu ismin Bakara, Âl-i İmrân ve Tâhâ olmak üzere üç sûrede geçtiği ifade edilmiştir.¹³⁸

Sonuç

Kur'ân'da yüz on dört tane sûre vardır. Bu sûrelerin her birinin özel ismi olduğu gibi bazı sûreler ortak isimle anılıp gruplandırılmıştır. Sûrelere verilen ortak isimlerin bir kısmı Hz. Peygambere dayanmaktadır. Hz. Peygamber'in adlandırdığı sûreler arasında Zehrâvân, Muavvizeteyn, Sebu' Tivâl, Miûn, Mesânî, Tavâsîn, Zavâtu'r-râ, Havâmîm, Müsebbihât gibi isimler vardır. Sûrelere ortak isimlendirmeler verilirken bazı tartışmalar da yaşanmıştır. Örneğin İbn Ömer (ö.73/692) "Kur'ân'ın tamamı mufassaldır" anlayışından hareketle "Mufassal Sûreler" ismi yerine "Kur'ân'ın Kısa Sûreleri" denmesinin daha uygun olacağını söylerken; Ebû'l-Aliye'nin (ö.90/709) de içinde bulunduğu bir grup âlim ise sûrelerin kısa veya küçük olarak isimlendirilmesini kerih görmüşlerdir. Benzer bir tartışma "Tûlu't-Tüleyeyn" in hangi sûreler olduğu konusunda yaşanmıştır.

Sûrelere ortak isim verilmesinde ekseriyetle "Zâtu'r-Râ" gibi sûre başlarında bulunan hurûf-ı mukattaa veya "s-b-h" ve "kul" gibi ilk kelime esas alınırken, bazen Sebu' Tivâl ve Selâsûn'da olduğu gibi sûrelerin uzunlukları, bazen Muavvizeteyn gibi konu benzerlikleri hesaba katılmış, bazen de "On Bir Sûre" gibi fasılalarının benzerliğinden yola çıkılarak sınıflandırma yapılmıştır.

Ortak sûrelere verilen isimlerde tabiat unsurlarına ve saray gibi ihtişamlı yaşam alanlarına yer verilmiş ve sûrelerin letafetine işaret için kimi zaman Besâtîn, Zehrâvân, Riyâd, Semere, Mekâsır gibi ifadeler kullanılmıştır. Bu tür isimlerin Kur'ân okumakla geçirilen vaktin insana verdiği sürur ve halet-i ruhiyeyi tasvir için verildiği anlaşılmaktadır. Öte yandan ortak isim olması hasebiyle Müsebbihât, Tavâsîn, Havâmîm vb. gibi çoğul formu kullanılarak isimler oluşturulmuştur.

Gerek tek tek gerekse grup olarak sûre isimlerinde hurûf-ı mukattaa'nın özel bir yeri olduğu görülmektedir. Bunun nedeni hurûf-ı mukattaa'nın dikkat çekici bir karakterde olmasının yanında yirmi dokuz sûrenin başında yani Kur'ân sûrelerinin yaklaşık dörtte birinin başlangıcında yer alması ve bunların birçoğunun birbirine benzemesi önemli bir etken olmuştur. Bu yüzden bir kısım âlimler de hurûf-ı mukattaa'yı yorumlarken buldukları sûrelerin isimleri diye nitelemişlerdir. Dolayısıyla hurûf-ı mukattaa Kâf, Sâd, Tâhâ, Yâsîn

¹³⁷ Kurtubî, *el-Câmi'*, V, 8 vd.

¹³⁸ bkz. İbn Mace, *Sunen*, Dua, 9, 2 (3856).

gibi dört sûreye isim olmanın yanı sıra Tavâsîn, Havâmîm, er-Rât gibi sûre gruplarının da ismi olmuştur.

Ortak sûre isimlerinde bazı sûrelerin birden fazla isimlendirilmesi dikkat çekici bir husustur. Bunların arasında “Hâmîm”ler birden çok ortak isme sahip olan sûrelerin başında gelmektedir. Çünkü Hâmîmler, Deyâbicu’l-Kur’ân, Lübâbu’l-Kur’ân, Arâis, Semeretu’l-Kur’ân, Ravdâtu Demisât, Riyâdu’l-Cennet gibi adlarla da anılmıştır. Ortak sûre isimlerinde birden fazla ismi olan diğer grup ise Müsebbihât’tır. Ayrıca bir kaç sûre grubuna ise aynı isimler verilebilmiştir. Örneğin Arâis ve Lübâb hem Hâmîmler hem de Müsebbihât için kullanılmıştır.

Sûrelerin ortak bir isimle anılması yüz on dört sûreyi daha kısa bir biçimde ifade etmektedir. Ayrıca sûrelerin ortak bir isimle gruplandırılması Kur’ân’ın bölümlenmesinin bir başka yansımasıdır. Özellikle Hz. Peygamber’in ortak isimle gruplandığı sûreler aynı zamanda Kur’ân’ı hatmetme imkânı bulamayan Müslümanlar için alternatif bir öneri olarak sunulmuş ve bunların faziletine vurgu yapılmıştır.

Sûrelerin tek tek isimlendirilmelerinin yanı sıra birden çok sûrenin ortak bir isim altında toplanması ve bunların ayrıntılarıyla ele alınması, tarihi düzlemde Müslümanların Kur’ân’la ne denli iştigal ettiklerinin bir göstergesi sayılabilir. Çünkü sûrelere verilen her bir isim hem Kur’ân’ı okuma ve anlama zevki hem de onu yoğun bir şekilde inceleme gayretinin neticesinde tezahür etmiştir.